

Het leerhuis

MAATSCHAPPIJBEWUST ONTWIKKELEN IN TRADITIE

Jikke **DE RUITER**

INLEIDING Dat we in spannende tijden leven, heeft geen betoog. Wat mij interesseert is hoe we ons opstellen ten opzichte van de uitdagingen waarvoor we gesteld worden. Hoe gaan we ermee om? Twee dominante patronen vallen mij op. 's Avonds, na het werk, kijk ik graag naar praatprogramma's op de televisie. Het vermaakt me, maar het geeft me ook een groeiend gevoel van onbehagen. Ik zit op de bank als een toeschouwer die vanaf de zijlijn commentaar geeft. Zinnige deelname lijkt niet mogelijk, want er zweven al zoveel meningen door de ether.

Overdag ben ik coach. Dat gaat heel goed; er is veel te doen. Maar ik voel een lichte gêne als ik mijn beroep noem aan anderen, wetend wat het oordeel is over mijn professionele identiteit. Het is geen vak, coaches spelen psycholoogje maar wel tegen hoge tarieven en zijn daardoor een erg duur doekje tegen het bloeden. Daar staat tegenover dat mijn cliënten zich écht onbehagelijk voelen. Ze hebben last van perfectionisme, burn-out, bore-out en richtingloosheid. Ze zijn als de kanarie in de kolenmijn en vertegenwoordigen in hun symptomen de

patronen van het geheel. Hun gefluit is het signaal: er moet iets gebeuren.

Maar wat? Het dominante antwoord van onze cultuur is zelfrealisatie, empowerment, spiritualiteit, zelfsturing: 'zelf'. Ik zoek in mijn werk naar een completer verhaal. Wat wil je vinden als er geen waarheid is, maar alleen meningen? Hoe stuur je, als de dominante richting naar binnen is?

We beseffen inmiddels dat het ik-gerichte uitgewerkt is en dat we weer naar 'we' moeten. Dat we net iets te lang naar binnen hebben gekeken en dat het nu nodig is om de blik weer naar buiten te richten. Maar hoe? Het antwoord op die vraag heb ik gevonden in de joodse visie op permanent leren ofwel 'leren'. Dat vindt plaats in een 'leerhuis', waar leren en handelen samenkomen met als doel een antwoord te vinden op de vragen van de eigen tijd. Ik pleit ervoor dat dit leren onderdeel wordt van ons leven;

Drs. J. de Ruiter is neerlandicus, presentatietrainer, gesprekstainer, coach en coachtrainer, en eigenaar van Comtab te Utrecht. E-mail: mail@jikkederuiter.nl.

met elkaar in een groep, maar ook met z'n tweeën aan de coachtafel.

LERNEN In de joodse traditie geldt het idee dat de wereld in stand wordt gehouden door lerende mensen, en niet door geleerden maar door leerlingen. Het begrip leren is verbonden aan 'de leer'; het doel is tot de leer te komen, 'een in de toekomst te ontsluiten waarheid die voort zal komen uit de bron: de Thora ofwel de wet. Een jood is verplicht om zich (interpreterend) tot deze wet te verhouden, om zo een zelfstandig en verantwoordelijke mens van zijn tijd te worden' (Brouwer, 2014). Het gaat hier om een manier van leren die een voorbereiding is op het doen. En dat doen is gericht op het in stand houden van de wereld.

Leren gaat verder dan kennis ontwikkelen, het is een op existentiële manier met leerstof bezig zijn, waardoor je er zelf door verandert. Het uiteindelijk streven is een 'gaaf' mens te worden. Dat leren gebeurt samen met anderen in een leerhuis. Het laat drie verschillen zien met het publieke debat en coaching. Ten eerste is er een bron, een traditie waaruit geput kan worden. Daarnaast is er een bedoeling, de weg die de wereld gaat. En ten slotte is er een maatstaf: binnen die weg een gaaf mens zijn.

LEERHUIS Het Beth ha-Midrassj ofwel het 'huis van studie' is een niet weg te denken verschijnsel in de joodse geschiedenis. Hier heerst voor ieder het besef opgenomen te zijn in een lange keten van generaties vanaf Abraham en Mozes. Degenen die leren worden niet op zichzelf teruggeworpen om hun leven vorm te geven, maar zijn opgenomen in de traditie.

In de jaren twintig van de vorige eeuw blies Frans Rosenzweig in Frankfurt het

leerhuis nieuw leven in. Hij voorzag daarmee in een leemte die jonge Duitse joden van die tijd ervoeren. Zij waren seculier opgevoed en hadden geen kennis van het Hebreeuws, waardoor ze op grote afstand van hun traditie kwamen te staan. Met het Freies Jüdisches Lehrhaus, waaraan ook Martin Buber, Erich Fromm en Leo Lowenthal meewerkten, wilde Rosenzweig bijdragen aan culturele vorming ('bildung'), maar ook aan identiteitsvorming. Kennis van theologie en Thora werd verbonden met filosofie en wetenschap.

Om een leergemeenschap een leerhuis te maken, zijn er vier ingrediënten nodig: een leerling, een leraar, een canon en een groep. De leerwijze is de dialoog. De joodse connotatie van deze vier begrippen luidt als volgt.

Leerling

Een leerhuis heeft leerlingen nodig en ieder mens is een leerling. Deze leerling kan zich de gewoonte van het permanent leren alleen eigen maken, als de kennis waarnaar hij streeft, voor hem persoonlijk van belang is. Hier wordt niet bedoeld, zoals in de onderwijskundige opvatting, dat een leerling persoonlijke doelen moet stellen om gemotiveerd te raken. Het gaat verder: het is van levensbelang; niet alleen voor de leerling maar ook voor het geheel. Daarom is er maar een enkel leerdoel: het worden van een gaaf mens.

Wat is nu een gaaf mens? Dit antwoord is afhankelijk van het wereld- en vooral het mensbeeld van de permanente leerling. Elke leerling heeft zijn eigen leerweg te gaan en het beoogde resultaat, de gaafheid - of, zoals we nu zouden zeggen, de humaniteit - kan hem in de volle betekenis, met alle persoonlijke gevolgen, pas duidelijk

worden tijdens het leerproces. De Thora verwerpt namelijk imitatie, als een ontkenning van de uniciteit van de persoon.

Een 'gaaf' mens is dan degene die in staat is de scheiding tussen weten en de praktische consequenties ervan in zijn manier van leven te overwinnen, dus 'wiens binnenkant met zijn buitenkant overeenkomt'. Een permanente leerling die in gaafheid groeit, verkleint stapje voor stapje de kloof tussen zijn binnen- en buitenkant en zal er steeds vaker en regelmatig in slagen de scheiding tussen zijn weten en gedrag te overwinnen. Dan pas kan hij op een verantwoordelijke manier bijdragen aan het voortbestaan en de ontwikkeling van zijn context.

Leraar

Een leerhuis heeft een leraar nodig. Ieder mens is een leraar. De Thora stelt dat ieder die geleerd heeft over de wet, zijn kennis behoort te delen met anderen. Individuele leereffecten zijn dan ook niet het privébezit van de leerling, maar maken deel uit van het erfgoed. 'De leraar is noodzakelijk voor het doorgeven van taciete (stilzwijgende, impliciete) kennis. Een kunde die niet tot in het detail kan worden gespecificeerd, kan niet doorgegeven worden op basis van voorschriften, aangezien er geen voorschriften voor bestaan. Zo'n kunde kan alleen doorgegeven worden van meester op leerling, door middel van voorbeelden' (Cortois, 2010).

De leraar blijft ook leerling, want een leraar die zelf niet meer leert, zal op een gegeven moment niet meer in staat zijn goed te onderwijzen.

Canon

Een leerhuis heeft een basis nodig. Er wordt niet richtingloos geleerd. De jood

heeft de Thora. Robin Brouwer legt het belang hiervan uit: 'Deze wet werkt voor de jood zoals de wet voor een rechtsgeleerde of advocaat. Elke advocaat verhoudt zich tot de wet, ontleent zijn individualiteit en identiteit aan de persoonlijke interpretatie van de wet. Dat wil zeggen dat de advocaat voortdurend in dialoog staat met de wet, en de wet deze dialoog ook veronderstelt. Zo ook ervaart de jood zijn zelfstandigheid tot de wet, tot de Thora: hij heeft de plicht om zich interpreterend (door studie) tot deze wet te verhouden en wordt alleen daardoor een zelfstandig en verantwoordelijk mens' (Brouwer, 2014).

Wat breder gesteld: een leerhuis heeft een canon nodig, vanuit de overtuiging dat we al lerend op weg zijn naar een definitieve ontsluiting van de waarheid. Dit blijft echter het punt op de horizon waar we naartoe bewegen. De leraar helpt de leerling in dialoog te treden met deze canon, door de kennis eerst te onderwijzen en daarna te ontsluiten voor individuele en overkoepelende betekenisgeving. 'De weg tot de leer is: door al het weetbare heen gaan, om in het gebied te komen waar geen paden meer zijn en waar een sprong nodig wordt' (Miskotte, 1932). Deze sprong zorgt ervoor dat we bouwmeesters van onze tijd kunnen worden en het stokje kunnen overnemen van onze voorgangers.

Een canon functioneert als een referentiepunt, iets waar we ons tegenover te stellen hebben. Alleen als dat er is, is er leren. Is het er niet, dan dobbert het leren in een lege ruimte rond. Kunneman (2009) spreekt over een culturele humuslaag (van geschiedenis, filosofie, literatuur en kunst) die kan fungeren als kennisbron. Je laten voeden door zingevende tradities ziet hij als voorwaarde om niet ingekapseld te raken door

dominante eigentijdse economische en politieke belangen. Een canon laat de mens 'beyond the box' (Brouwer, 2012) kijken naar zijn eigen tijd en daardoor ontstaat zinvolle ontwikkeling.

Groep

Het is onmogelijk een gaaf mens te worden door uitsluitend boeken te lezen, tv te kijken of te mediteren. Leerling, leraar en canon hebben een groep nodig, om het doel te kunnen verwezenlijken. Leren doe je samen, het is een dialogisch gebeuren, een uitwisseling van gedachten, het voortdurend stellen van vragen en het luisteren naar hoe de woorden geklonken hebben in de oren van de luisteraars van toen, hoe ze gefunctioneerd hebben in de situatie waarin ze ontstonden. 'Leren is niet uitsluitend een individuele activiteit en ook niet uitsluitend een sociale, maar het is beide. Uitsluitend individueel leren kan gauw krachteloos worden en gemakkelijk tot fouten leiden, die de leerling zelf niet opmerkt en dan ook niet kan corrigeren. Leerlingen die collectief leren, spelen afwisselend de rol van leerling en die van leraar en beide rollen kunnen even leerzaam zijn' (Abram, 1984).

Het collectief leren en het praten daarover zorgt voor pluraliteit en de mogelijkheid om elkaar te bekritisieren en corrigeren of aan te moedigen. Kunneman (2014) duidt dit dialogisch leren aan met de term horizontale transcendentie. Deze openheid van een groep maakt de leerling ontvankelijk en gevoelig voor kritiek. De Thora noemt dit: ontzag.

NAAR EEN HEDENDAAGS LEERHUIS Ger-
raakt door het joodse leren en overtuigd
van de leemte die aan de coachtafel en in
ons individuele programma heerst, heb ik

drie jaar achtereen een leerhuis georganiseerd, voor iedereen die geïnteresseerd was in de vraag: hoe kunnen we de ontwikkeling van onze samenleving begrijpen en wat is er nu nodig? Elke keer was de invulling hetzelfde: tijdens zes avonden gaven leraren hun kennis over en visie op de vraag, waarna een dialoog werd gestart om de kennis te verwerken en de betekenis voor de eigen context te ontdekken.

Er kwamen veel mensen op af, die leerling werden vanuit eigen betrokkenheid en professie. En de leerlingen vormden een groep; nog niet zozeer een gemeenschap, aangezien we niet in een traditie traden die ons die identiteit gaf. Was er een canon? De leraren deden hun best voor ons de filosofische tradities en denkbeelden te ontsluiten. Zo leerden we bijvoorbeeld over de gnostiek, het humanisme, de islam en de meer recente maatschappijfilosofie. Ten slotte bleek er ook een vijfde ingrediënt nodig: de facilitator. Deze persoon bewaakt de dialoog en zorgt voor verbinding tussen de leraar, de leerling, het geleerde en de context. Die rol nam ik op mij. En er waren hindernissen, voortkomend uit het feit dat we zelf een reflectie van datgene zijn waar we onbehagen over voeren. Zo werden we ons bewust van het verlies van een canon, een tekst, een wet. Enerzijds lijkt dat een bevrijding van de dogmatiek van de jaren vijftig van de vorige eeuw, maar anderzijds missen we daardoor houvast. We zijn het niet meer gewend om te denken in 'waarheden' waartoe we ons kunnen verhouden, zoals een jood dat heeft met zijn wet of een christen met de bijbel. Wat kun je dan leren? De filosofie kan zeker als basis dienen, maar wie maakt een keuze uit alles wat er gedacht en geschreven is? Waar aan

de bron wordt getwijfeld, moet nog harder geleerd worden. En het vergt veel kracht om dan door te zetten.

Van de leraren en de facilitator was sterk leiderschap nodig en van de groep een commitment aan de spelregels van de dialoog. Zo konden we de filosofische denkbeelden aanhoren, gaan interpreteren en de betekenis ervan vinden voor ons eigen leven. Maar het overbruggen van een leemte in traditie is een heel proces. Waar het jodendom zich richt op de gemeenschap, zijn wij als postmodernisten nog vooral bezig met zelfrealisatie. Ik moet hierbij denken aan een opmerking van Cortois: 'De ideologie van de zelfrealisatie (...) is een resultante van een doorgedreven individualisme dat de rol van een cultuur- en kennissamenleving schromelijk onderschat en dus ook de rol van de symbolische representant van die gemeenschap, namelijk de meester' (Cortois, 2010).

Het consumeren van kennis om een leuke, waardevolle avond te hebben, is een sterk ingebakken patroon. Het is een vorm van veredeld televisiekijken. De 'sprong' vergt een andere attitude. Het vormen van deze attitude is onderdeel van het leerproces. Voorwaarde is dan wel dat een leerhuisbijeenkomst geen incidenteel samenkomen is, maar een proces van voortborduren, verder leren, elkaar leren kennen en elkaar leren bekritisieren en bemoedigen. Daar zijn individuen voor nodig die zich committeren aan het gemeenschappelijk doel en zich verantwoordelijk weten voor het behalen ervan. Dat druist nogal in tegen onze neoliberalistische waarden van 'vrijheid, blijheid' en ieder voor zich. Je durven verbinden is heel wat.

We houden niet van trage gedachtevorming bij de ander. Debat is interessanter en voor-

al een debat dat wordt gevoerd door welbespraakte intelligentsia die ons vermaken met hun hanengevecht. De aandacht gaat naar wie wint op argumentatie en wie al dan niet terecht 'geframed' wordt. Dan is het moeilijk om het appel te ontvangen om eens naar de eigen rol te kijken, de eigen verantwoordelijkheid. Er is moed voor nodig om te leren, om je open stellen voor verschil en je plek te pakken in de dialoog. Er is zelfs moed voor nodig om stil te zijn en de ander de ruimte te geven, met als risico dat hij niet iets brengt waar jij wat aan hebt. En er is nog meer moed nodig om aanwezig te kunnen blijven, als het leerproces maar niet lijkt te lukken. Dit alles vraagt dus ook veel moed van de facilitator. Moedig worden is een heel proces.

Een groot verlangen naar 'doen' staat het leren soms in de weg. Er is geduld nodig om eerst de weg van leren en reflectie te gaan, voordat we over de oplossing gaan denken. Ons oplossingsgerichte patroon vraagt om te snelle antwoorden en dit appel gaat richting de leraar: 'Zeg dan hoe het moet.' Komt het antwoord niet, dan ontstaat als onderdeel van het leerproces weerstand. Stopt een samenkomst op dit punt, dan is het lastig om de groep een volgende keer weer bijeen te brengen.

We denken graag cognitief over wat er daar en dan gebeurt. Het naar je toehalen van de kennis en het betekenis geven in het eigen leven is heel spannend. Het heeft direct consequenties. Als je namelijk leert en doorleeft wat je leert, dan verander je. Ander gedrag volgt hier als vanzelf uit. Wil je dat wel? Dat komt wel heel dichtbij. Mijn avontuur met het opzetten en faciliteren van het leerhuis is nog lang niet ten einde. Stukje bij beetje ervaar ik de sterkte van de joodse visie op leren, traditie en

gemeenschap. Langzamerhand begin ik, in dialoog met anderen, de hindernissen te begrijpen en het leerproces zelf als medesubject van het leren te zien.

TOT BESLUIT Wie zich wil ontwikkelen tot een zelfstandig, verantwoordelijk en humaan wezen, heeft niet genoeg aan individuele begeleiding of een individuele studie, maar is gebaat bij gezamenlijk leren rondom een canon. Hebben wij nog een tekst, Thora of 'Weisung' (zoals Buber het formuleert)? Daarom zie je nu de trend ontstaan dat men zich richt op filosofen uit de oudheid, zoals Socrates, Aristoteles en Epicurus. Het succes van de School of Life, de Nacht van de Filosofie, het Studium Generale en het *Tijdschrift voor Filosofie* zijn hier een gevolg van. Waar ik voor pleit is dat we ervoor zorgdragen dat de vier ingrediënten van het joodse leerhuis opgenomen worden in ons moderne leren. Alleen zo kunnen wij postmodern ons werkelijk ontwikkelen.

Ik keer terug naar ons onbehagen en onze individuele inspanningen om ons leven vorm te geven. Ik vind het antwoord op dit onbehagen in het bij elkaar brengen van mensen die een leraar zoeken, een plek regelen - waarom niet een leegstaande kerk? - of hun huis ter beschikking stellen, om met elkaar de traditie en cultuur te bestuderen en in dialoog te werken aan moderne humaniteit. Een leerhuis als onderdeel van het moderne leven dat bijdraagt aan ontwikkeling en zingeving. Daarnaast denk ik dat er een duidelijk appel is aan ons als coaches, om de individuele krachtsinspanning te laten kantelen naar een gemeenschappelijk verhaal. Ik zoek hierin mijn weg door coachgesprekken om te buigen naar leergesprekken en

wel op twee manieren: ten eerste door mensen met eenzelfde thema bij elkaar te brengen en met elkaar te leren met een leraar, aan de hand van een canon. Zo worden 'probleemeigenaars' gawe mensen en die zijn altijd hard nodig. Dit betekent dat mijn rol van coach uitgebreid wordt met die van leraar, filosoof, dialoog-facilitator en leerling. Een tweede mogelijkheid is van individuele coaching een leergesprek te maken, waarbij de coachee en de coach samen onderzoek doen en leren over het coachthema, aan de hand van een gekozen canon (een tekst of traditie). De rol van leraar en die van leerling wisselen elkaar bij beiden af en beiden ontwikkelen zich.

Misschien dat dit op den duur geen coaching meer zal heten, maar gewoon leren en ontvang ik mensen niet meer in mijn praktijk maar in mijn leerhuis. Niet alleen om geluk te vinden - het adagium van nu - maar om, zoals de Thora het zegt, de wereld in stand te houden.

LITERATUUR

- Abram, I.B.H. e.a. (1984). *Beth ha-Midrajs leerhuis. Ervaringen van joden en christenen*. Kampen: Kok.
- Brouwer, R. (2014). *Rosenzweigs' vrije joodse leerhuis in actueel perspectief. Over het leren van een nieuwe humaniteit*. (ongepubliceerd manuscript).
- Cortois, P. & Herck, W. van (2010). *Meesters en discipelen. Reflecties op een vergeten relatie*. Kapellen: Pelckmans.
- Miskotte, K.H. (1982). *Het wezen der joodse religie. Bijdrage tot de kennis van het joodsche geestesleven*. Kampen: Kok.
- Kunneman, H. (2005). *Voorbij het dikke ik. Bouwstenen voor een kritisch humanisme*. Utrecht: Humanistic University Press.